

A rendezvény záróreferátumai ugyancsak tartogattak hasznos információkat a hallgatóság számára. Heinz FASSMANN (Bécsi Egyetem) összefoglaló áttekintést adott a városrendszer Kelet-Közép-Európában bekövetkezett változásairól. Mint elmondta, a II. világháború után Kelet-Közép-Európában a városrendszerek fejlődésében fontos szerepet játszott a nagyvárosokra koncentrálódó iparosítás, az ezzel összefüggő vidék-város irányú vándorlás, valamint a Nyugat-Európára már ekkor jellemző városfejlesztési jelenségek (szuburbanizáció, szegregáció) korlátozott volta. A rendszerváltás után jelentős változások következtek be a régió városainak fejlődésében. Felgyorsult a szuburbanizáció, amely azonban eltér a nyugat-európaiktól, mivel először a tőke költözött ki a perifériára. Megnőtt a vidék-város különbség, a nagyvárosok egyértelműen a rendszerváltozás nyertesei közé tartoztak, ugyanakkor a korábbi iparvárosok erősen leértékelődtek. Az országok nyugati határvidékei jelentős előnyöket élveznek a keletiekkel szemben. Mindez - esősorban a visegrádi országokban - erős kelet-nyugat irányú polarizációt hozott létre. Hartmut HÄUSSERMANN az előző referátumhoz kapcsolódva bemutatta a szocialista és a kapitalista városok különbségeit, kiemelve a szuburbanizációban, szegregációban, a belváros funkciójában és a városok nemzetközi funkcióiban egykor tapasztalható eltéréseket. A konferencia utolsó felszólalásában Ulrike SAILER-FLIEGE a lakáspiac kelet-közép-európai változásait foglalta össze.

A négynapos tudományos konferencia felmérhetetlen szakmai jelentőségét többek között interdiszciplinális jellege adta. A kelet-közép-európai városfejlesztés problémáit és perspektíváit mind a geográfus és a szociológus, mind pedig a közgazdász és a várostervező szemszögéből sikerült megvilágítani. Fontos momentum és igen pozitív tény, hogy a visegrádi régió minden országa képviseltette magát a tanácskozáson, mintegy megerősítve az ülésorozat nemzetközi jellegét. A konferencia előadásainak anyaga természetesen kiadvány formájában is meg fog jelenni.

A résztvevők mindannyian egyetértettek abban, hogy a konferencia szakmai és egyéb szempontokból is rendkívül jól szervezett és sikeres volt, így maradandó élményt nyújtott nemcsak a hazai, hanem az idelátogató külföldi szakemberek számára is.

EGEDY TAMÁS

„Nemzeti atlaszok új környezetben: a CD-ROM-tól az Internetig”

(ICA CNRA munkaülés, Prága, 1996. VII. 31.–VIII. 3.)

A Nemzetközi Térképészeti Társulás (ICA) Nemzeti és Regionális Atlaszok Bizottsága (CNRA) a hágai IGU kongresszust megelőzően megtartott munkaülése viselte a fenti címet. A szemináriumot a cseh fővárosban, a fennállásának 650. évfordulóját ünneplő Károly Egyetem Földrajzi és Térképészeti Tanszékén rendezték. A hasonló ülések immár hagyományosnak számítanak; a résztvevők közül sokan emlegették az 1993. tavaszán, a kölni ICA kongresszus előtt az ELTE Térképtudományi Tanszéke által Visegrádon szervezett, nagy sikerű rendezvényt, amely az atlaszokkal, a térképhasználattal és a térképnek az oktatásban betöltött szerepével foglalkozó ICA bizottságok tagjait vonzotta szép számmal. A tanácskozáson akkor elhangzott előadásokat a rendezők példásan rövid idő alatt gyűjteményes kötetben jelentették meg (KLINGHAMMER, I.-ZENTAI, L. and ORMELING, F. [eds.]: *Proceedings of the Seminar on Electronic Atlases, Visegrád, Hungary. ICA, 1993*). – Prágában nem voltak annyian, mint Visegrádon: a mintegy húsz résztvevő 14 előadást tartott.

Az üdvözlő beszédek elhangzása után Bengt RYSTEDT (Svédország), az ICA alelnöke emlékeztetett arra, hogy a Bizottság 1987-ben alakult, az 1997. évi stockholmi ICA kongresszus idején tehát tíz éves lesz. Timothy TRAINOR (USA), a jelenlegi elnök bejelentette, hogy 26 évvel hazája (eddig egyetlen) nemzeti atlasza publikálása után elvi megállapodás született egy új atlasz megjelentetéséről. Szó sincs azonban arról, hogy a kormányzati szervek „ész nélkül” belevágjanak a munkálatokba; ez a gyakorlat már a múlté. A belügyminisztérium és a földtani szolgálat (USGS) felhívást tett közzé magáncégek irányába, hogy működjenek közre a

változatos formátumú (hagyományos, ill. CD-ROM-on vagy az Interneten megjelenő elektronikus) atlasz kifejlesztésében és értékesítésében. Amerikában eljutottak oda, hogy semmit sem bíznak a véletlenre: csak olyan termék mellett kötelezik el magukat, amely bizonyosan vevőre talál és rentábilisan forgalmazható. A központi szervek, hivatalok, ügynökségek készek arra, hogy bizonyos alapadatokat rendelkezésre bocsássanak, hogy azután - a magáncégek által biztosított programcsomagok segítségével - „a felhasználók elkészíthessék saját térképeiket”. A nemzeti atlasz megszűnt egy és oszthatatlan térképmű lenni. A kormányzat „nagylelkű” ajánlatot tesz, azután pedig várja a cégek jelentkezését. Kijelenti, hogy a projekt sikere a partnerek készségességén áll vagy bukik. Elsősorban természetbeni szolgáltatásokkal segíti a szerkesztést-tervezést, a piaci munkát (piackutatás, CD-ROM legyártás, terjesztés, a nyereség megosztása) lehetőség szerint másra hagyja. Fontos körülmény még, hogy az USA-ban 1995-ben szövetségi törvényt hoztak a kutató-fejlesztő tevékenységgel kapcsolatos együttműködésről és az információcsere szabályairól. Fentiekből is látható tehát, hogy a nemzeti atlasz sorsa még ilyen fejlett környezetben is bizonytalan.

Hát még Közép-Európában! A rendezők nevében Tomás BERÁNEK a cseh atlasz előkészületeiről beszélt. Hallottunk szép elképzelésekről: a rendszeres felújítást biztosító elektronikus adatfeldolgozásról, új témákról, a térképi ábrázolásmódok megújításáról, „a módszerek alkalmazhatóságának elméleti elemzése” után is kétséges lesz azonban az adatokat szolgáltató intézmények megnyerése a „szent ügynek”, és a finanszírozási lehetőségek sem tisztázottak. – Mi valami hasonlóan semmitmondót jelenthettünk volna négy éve, a helyzet azonban ma már valamivel jobb. Tiszteletpéldányként Magyarország Nemzeti Atlasza (MNA) 1994-95-ben megjelent öt kiegészítő füzetét adhattam át az elnöknek és a helyi rendezőknek, és beszélhettem az egy munkaállomást és több PC-ből álló gépparkot üzemeltető három tagú munkacsoport tevékenységéről. – A térség legnagyobb állama Németország, és hol is lenne aktuálisabb nemzeti atlasz megjelenítése, mint éppen ott! Hogy ez milyen nehézségekbe ütközik, az Ulrich FREITAGnak, (Freie Universität, Berlin) az előadásából derült ki.

Az ország Ny-i és K-i felől verbuválódott szerkesztőbizottság geográfus és kartográfus tagjai nehezen tudnak megegyezni a digitális térképi alapról, a 16 szövetségi tartomány adatait szabványos formába kell önteni, és - elsősorban - nincs meg a kezdéshez szükséges 35 millió DM (az MNA kiegészítő füzeiteinek beruházás-igénye talán ha százezer márka volt – DM-re átszámítva), mert „ha nincs pénz, nem jönnek a szerzők” (ismerős gondolatok). Ám ha egyszer megvalósul, az atlasz vezérelve a problémaközpontúság lesz, bár itt is akadályok merülhetnek föl: „A politikusok vonakodva adnak pénzt olyan kiadványokra, amelyek saját tehetetlenségüket ábrázolják, pl. a munkanélküliség megjelenítésével”. A jövődől atlasz másik fő jellegzetessége a Németországon belül, ill. a világban uralkodó trendek összevetése lesz. – Bogodar WINID (Lengyelország) az idősebb generáció képviselője; 40 éve még Dudley STAMP professzorral levelezett a nemzeti atlaszok ügyében. 1956-ot írtak akkor, Rióban volt az IGU kongresszusa, és a dél-amerikai tábornokok karolták föl az ügyet. Való igaz, a totális rezsimiek ideológiájának sokkal inkább megfelel a nemzeti identitástudat hangsúlyozása - a nemzeti atlaszok egyik hagyományos funkciója pedig éppen ez (l. még az olasz atlaszt 1938-ból, vagy a Nagy Szovjet Világatlaszt [BSzAM] 1940-ből) – mint a demokráciáknak. A nemzeti atlasz sosem egy nagy üzlet, sőt, egyre rosszabb! E „tétel” alátámasztására WINID a következő példát említette: az 1978-as lengyel atlasz 50 ezer példányban jelent meg és egynegyed havi fizetésbe került (hogyné, hiszen dotálták), az 1996. évi atlasz ezer példányával és a félhavi átlagfizetésnek megfelelő árával szemben. Ráadásul több mint tíz évig készült, teszem hozzá én: 1986 októberében a korán eltávozott Lidia SITEK mutatta nekem a készülő alaptérképeket a Varsói Egyetemen. Micsoda idők járnak, sóhajtozik az előadó: bezzeg a Világbankban annak idején külön kartográfiai részleg működött, ahol 18 szakember dolgozott, ma pedig négyen ülnek ott és érdektelen térképekkel szórakoznak.

WINID professzor persze könnyen nosztalgizálhat; ő a legidősebb nemzedék képviselője. (Mint kiderült, a bizottsági tagok között nagy különbségek mutatkoznak az országcsoportok, az alkalmazó intézmény és az elfoglalt funkció, valamint az életkor függvényében, ezea azonban nincs mit csodálkozni.) A nálánál jóval fiatalabb, bár szintűgy lengyel származású Eva SIEKIERSKA jelenleg Kanada nemzeti atlasza (az Energiaügyi és Bányászati Minisztérium földrajzi részlegén belül működő) szerkesztőbizottsága vezetője, és büszkén jelentette: egy olyan atlasz gazdája, amely már két éve fenn van az Interneten. Előadása nyomán megelevenedett a modern kartográfia, amikor a térkép interface az adatbázis és a felhasználó között. Az amerikai elképzeléshez hasonlóan itt sem kell más, csak bizonyos alaptérképeket felrakni, adatbázisokat rendelkezésre bocsátani és térképszerkesztői programokat biztosítani a felhasználó számára (ez a kanadai NAISNet). A közönség ezek után tetszés szerint készíthet tematikus fedvényeket. A nemzeti atlasz 93 térképlapja (méterarányuk egységesen 1:7,5 M) ugyancsak megtekinthető az Interneten, és a terjesztőktől ugyanott megrendelhető. A világhálózat a hagyományos papírmásolatoknak is jó reklámot biztosított; az eladások száma megnőtt. Az ugyancsak Interneten sugárzott SchoolNet 120 iskolában, kísérleti jelleggel működik (<http://www.nais.gissd.nrcan.gc.ca/schoolnet/>).

A harmadik program a LINC, amely a főhatóságok (erőforrás-gazdálkodási, környezetvédelmi, mezőgazdasági minisztériumok) különböző formátumú adatbázisainak összekapcsolására szolgál.

A posztkommunista ország képviselője csak ül a helyén és kapkodja a fejét a csillagászatnak tűnő számok hallatán, amelyekkel ezt vagy azt a projektet finanszírozzák. Az USA-ban a nemzeti atlasz PC prototípusának kidolgozására öt évre 1,5 millió USD-nyi összeget bocsátottak a Népszámlálási Hivatal rendelkezésére. A népszámlálási adatbázis értelemszerűen rendelkezésükre áll, gazdasági adatokat pedig folyamatosan gyűjtenek. Hallgatjuk TRAINOR (a Hivatal osztályvezetője) beszámolóját és panaszait arról, hogy a papírformátumban (gépről) készült jelentések átfutási ideje milyen hosszú, és a mindig késéssel megjelenő és tömegével felhalmozódott anyagok immár raktárakat töltenek meg. A jövőben máshogyan lesz. Kialakítás alatt áll a DADS (Data Access & Dissemination System). A nyomtatott anyagok szerepét teljesen átveszi a gyorsabb, rugalmasabb és olcsóbb elektronikus szolgáltatás. A hivatalba érkező napi 130 ezer lehívásnak már most is 95%-a az Interneten bonyolódik (<http://www.census.gov>). Többségük kereskedelmi jellegű, az információ kisebb része az oktatást támogatja. Az USA-ban kb. 39 ezer önkormányzat (állami, helyi, törzsi) működik; az ott dolgozók átképzésére is a Hivatal szervez tanfolyamokat. A termékek elérhetősége változó, az egyszerű demográfiai adatsorok (pl. népesség kor és nem szerinti megoszlása) akár ingyenesek is lehetnek, a bonyolult alapadatokért már fizetni kell, a megrendelésre készülő elemzések pedig igen költségesek.

Mindeközben erőfeszítések történnek az európai integráció előmozdítására. Ennek része az adatok szabványosítása. Az IMPACT 2 elnevezésű projekt az európai közösségen belüli információs piacot célozza meg a jogi, közigazgatási szférán belül. Olyan rendszert szándékoznak kiépíteni, amely felhasználóbarát módon működik, segíti a stratégiai jellegű információs kezdeményezéseket, mégpedig egy egységes európai közösségi számítógépes központ (platform) létrehozásával. Ennek része lenne a GIS, amely a jövőben európai multimédia elektronikus atlasz (EUMEA) alapja lehetne, míg az EUROGI (GI 2000) a földrajzi információ-áramlás szabályait rögzítené. A projekt költségvetése 64 millió ECU, abból 28 milliót szánnak az alapvetésekre, a funkcionális rendszer kialakítására. Az IMPACT 2 blokkjai az oktatással és a képzéssel foglalkoznak (ENVIDUCATION), a népességi és gazdasági adatokat tartalmazzák (EURIPIDES), részletes térinformatikát adnak (az ingatlanadatokra vonatkozó MAGIS), valamint az adatok elérhetőségére adnak eligazítást (a dokumentációs tár, vagy metadata OMEGA). Az előadó Olev KOOP (Utrechti Egyetem) ezután így folytatta: „Tudomásomra jutott, hogy Luxemburgban egyeztető ülést tartanak a projekt vezetői (a MEGRIN csoportból, spanyol intézetekből stb.). Apámtól elkértem a kocsiját (az övé a leggyorsabb a családban) és odavágtattam. Az ülésterembe lépve láttam, hogy ott lobbisták ülnek, whiskeynek és cigarettáznak. Letöröltem a homlokomról a verítéket és hazamentem.” Lám, a nevesebb Ny-i egyetemek földrajzosi és térképészei is roppant nehezen férkőznek a komolyabb projektek közelébe! – Az ugyancsak utrechtli Barend KÖBBEN (aki öt éve a holland atlasz elektronikus változatát készítette el) inkább az ifjú nemzedéket barátkoztatja az elektronikus médiával: vezetése alatt tíz diák tíz nap leforgása alatt egy történelmi atlaszt varázsolt az Internetre a 17. sz. végének városi erődítéseiről (Hollandse Waterlinie). Csuklógyakorlatnak nem is rossz, mondhatnánk. – Volt még egy spanyol előadás (Maria Dolores 'Lola' ABAD), amelyben a több tíz kötetes, immár legendás nemzeti atlasz egyik darabjának CD-ROM változatát mutatták be – a kormányzat felépítéséről. Jellemző, hogy ebben egy térkép sem szerepelt, ezzel is bizonyítva, hogy mára mennyire eltávolodtunk a kartográfától.

Az utrechtli iskola főnöke, Ferjan ORMELING nagy szintézisre vállalkozott, amikor a hagyományos és elektronikus atlaszokat összehasonlítva kiemelte az utóbbiak dinamikus és interaktív jellegét, a multimédia egyre növekvő szerepét. Mint az ICA oktatással és képzéssel foglalkozó bizottságának elnöke, hosszabban időzött a holland földrajzi tananyagánál, amelynek első szintű célkitűzései a jelenségek és folyamatok területiségének tudatosítása, a természeti környezet ember általi hasznosításának vizsgálata, a társadalmi-gazdasági viszonyok feltárása, a „közös jövőnk” koncepció elfogadtatása a felnövekvő nemzedékkel. A második szinten olyan célok találhatóak, mint a digitális fájlok használatának elsajátítása a földrajz területén, a hazai táj megismerése a kutatás módszereivel, a kockázatbecslés természeti katasztrófák (pl. a tengerszint megemelkedése) esetére, továbbá annak felismerése, hogy a világ a különböző érdekek konfliktusából eredő küzdelem eredményeként változik és alakul.

Az Utrecht Egyetem térképtanszékén mintegy száz elektronikus atlasz tekinthető meg, nem csoda hát, hogy ORMELING a médium nem kevesebb mint kilenc funkcióját sorolta fel. Ezeket nehéz megjegyezni, mellel pedig a mai világ egyik legellentmondásosabb jelenségét tükrözik: gyakran nem a számítógép alkalmazkodik az igényekhez, hanem utóbbiakat igazítják a komputer szintjéhez. FREITAG professzor igencsak furcsállotta az olyan meghatározásokat, amelyek szerint: a navigációs funkció abban segít, hogy az atlaszon belül képesek legyünk eligazodni, a térképfunkciónak köszönhetően tudhatjuk meg, hogy az adott térképen hol vagyunk

éppen, az atlaszfunkció nem más, mint tematikus térképek összehasonlítása a képernyőn, a kartográfiai funkció akkor él, amikor az egyik ábrázolási módszert egy másikra cserélünk, a térképhasználói funkció pedig mérések végrehajtását, GIS-t jelent. A földrajz egységén nevelkedett, az érett nemzedékhez tartozó tudós számára ezeket a dolgokat szétválasztani értelmetlenség, a komputernek a szigorú formalizáltság iránti igénye azonban mindezt igenis megköveteli.

Bengt RYSTEDT szokásos szintetizáló előadása ezúttal sem maradhatott el. Mondandójában két, az ICA hivatalos definíciói közé javasolt meghatározás is elhangzott. Az első: az atlasz egy bizonyos területre és egy vagy több földrajzi témára vonatkozó földrajzi adatok rendszerezett és koherens gyűjteménye analóg vagy digitális formában, alapja egy forgatókönyv (narrative), és lehetőséget nyújt a tartalmi tájékozódásra, a tárolt információ visszakeresésére, elemzésére és megjelenítésére (O. KOOP, 1993). A második: az elektronikus atlasz egy elsősorban elektronikus környezetben használatos atlasz (E. SIEKIERSKA-TAYLOR, 1991). Talán mondani sem kell, jelen beszámoló szerzője melyiket tartja a szerencsésebb meghatározásnak. Az elektronikus atlaszok tipizálása (csak lapozható; részben interaktív; GIS-alapú művek) már külön kategóriába sorolja az Interneten adatbázisként megjelenő és szerkesztő programokkal ellátott atlaszokat, amelyek azonban funkciójukban nem tekinthetők a többi elektronikus atlaszhoz képest merőben új találmánynak. A szerkesztő programok között folyamatban van a szerzői rendszerek (authoring systems) előállítására, főként CD-ROM-ok kialakítására.

Az utóbbi időben az európai közösség tevékenységében hangsúlyt kapott az információs piacot, az adatok hozzáférhetőségét és használatát szabályozó jogrendszer kimunkálása, különös tekintettel a közzsféra (public) és a magánszféra (private) kapcsolatára (információ szolgáltatásának kötelezettsége, elérhetőség különböző esetekre, egyes személyek kiválasztott szerepe, szerzői jogok rendezése stb.). Nyilvánvaló, hogy az ingyenesen hozzáférhető, ill. a súlyos költségekkel beszerezhető adatok között átmenetek vannak, és ez Nyugaton is problémát jelent. Az előadó értesülései egy 1996 júniusi stockholmi konferenciáról származtak, ahol többek között az is felvetődött, hogy a kormányzatok alapvető információikat az Interneten helyezték el; ezzel elkerülhető lenne, hogy egyes ügynökségek haszon reményében forgalmazzák azokat.

A prágai munkaülés tehát híven tükrözte a világban uralkodó viszonyokat. Az atlaszkartográfia helyzetéről diadaljelentések hangzottak el az óceán túlsó partjáról jöttek részéről, még óvatos optimizmusnak sem nevezhető szkepticizmus jellemezte a nyugat-európaiakat, attól keletre pedig... Legjellemzőbb volt az, hogy ezekből az országokból – a tanácskozás helyszínének közelsége dacára – szinte alig akadt résztvevő.

BASSA LÁSZLÓ

HUNGEO '96

Földrajzi és térképészeti kiállítás az MTA Földrajztudományi Kutató Intézetben 1996 augusztus 12–23.

Az MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, a Magyar Földrajzi Társaság, az ELTE Térképtudományi Tanszéke, az MH Tóth Ágoston Térképészeti és Katonaföldrajzi Intézete, valamint Terézváros Önkormányzata e kiállítás megrendezésével kívánt tisztelegni a Honfoglalás 1100 éves évfordulója előtt. A HUNGEO '96 egyéb rendezvényeihez (az ezekről tájékoztató beszámoló a Földrajzi Közlemények 1996/4. számában olvasható) kapcsolódva szemléltettük a hazai földrajzi kutatások és a térképészet néhány fontosabb témakörét, eredményét. A földrajzi témakörök kiállítása mellett így vázlatosan bemutatathattuk a VI. kerület – Terézváros – múltbeli arculatát és a jövőt alapozó rekonstrukciós terveit; a magyar katonai térképészet két évszázadon átívelő munkálatainak főbb állomásait, valamint az ELTÉ-n folyó oktató, kutató és fejlesztő térképészet jellegét is. A